

Translation from English to Turkish**Çokkültürcülük Kadınlar için Kötü müdür? | Is Multiculturalism Bad for Women?***Susan Moller Okin | Stanford University**Çev: Eren Aslı Tekin, Faruk Tayyip Yalçın | Bilkent University*

Geçtiğimiz birkaç on yıla kadar, göçmenler ve yerli halklar gibi azınlıkların, çoğunluk kültürlerine asimile olmaları beklenmiştir. Bu asimilasyona yönelik beklenti, şimdilerde, genellikle baskıcı bir beklenti olarak nitelendirilmektedir ve çoğu Batılı ülke, kalıcı kültürel farklılıklara daha duyarlı olan yeni politikalar üretme arayışı içerisinde. Bu politikaların uygunluğu bağlamlara göre çeşitlenmektedir: İngiltere gibi, oturmuş dini kurumları -kiliseleri- olan ve dini eğitime devlet desteği sağlayan ülkeler, azınlıklara ait dini okullara da devlet desteği sağlama taleplerine karşı direnmekte zorlanmaktadır; Fransa gibi katı bir seküler kamusal eğitim geleneğine sahip olan ülkeler ise, azınlık dinlerinin gerektirdiği kıyafetlerin devlet okullarında giyilmesine izin verme konusunda zorluk yaşamaktadır. Yine de bir mevzu, güncel tartışmada neredeyse fark edilmemiş olmasına rağmen, tüm bağlamlarda yineleniyor: Azınlık kültürlerinin veya dinlerinin talepleri, liberal devletler tarafından en azından resmi olarak kabul gören toplumsal cinsiyet eşitliği normlarıyla çatıştığında ne yapılmalı (her ne kadar bu normlar, bu devletler tarafından pratikte ihlal edilmeye devam edilse de)?

Örneğin, 1980'lerin sonunda, Fransa'daki Mağripli kadınların, ergenlik sonrası genç kadınlar için uygun kıyafet olarak kabul edilen geleneksel Müslüman başörtüsüyle okula gidip gidemeyeceği hakkında kamuoyunda yoğun bir tartışma başladı. Seküler eğitimin güçlü savunucuları, bazı feministlerle ve aşırı sağ milliyetçilerle beraber, bu pratiğe karşı durdu; eski solcuların çoğunluğuysa, esneklik ve kültürel çeşitlilik için gerekli olan çokkültürcü (*multiculturalist*) talepleri, bu taleplere karşı çıkanları ırkçılık ve kültürel emperyalizmle suçlayarak destekledi. Fakat bu tartışmaların yaşandığı zamanlarda kamuoyu, birçok Fransız Arap ve Afrikalı göçmen kadın için oldukça büyük bir önemi olan çok eşlilik problemine karşı sessizdi.

1980'ler boyunca, Fransız hükümeti, göçmen erkeklerin ülkeye birden çok eş getirmesine sessizce müsaade etmişti, öyle ki şimdilerde Paris'te yaklaşık 200.000 çok eşli aile bulunmaktadır. Başörtüsüyle ilgili resmi kaygıların, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir motivasyondan kaynaklanıyor olabileceği düşünceleri; çok eşliliğe yönelik müsamahakâr bir siyasetin benimsenmesinin

kadınlara yükleyeceği yüklerle ve azınlık kültürlerinden olan kadınların bu konudaki uyarılarına rağmen, Fransız hükümetinin çok eşliliğe yönelik bu müsamahakâr siyaseti hızlıca benimsemesiyle ortadan kalktı (1). Çok eşlilik konusunda hiçbir etkili politik muhalefet oluşmadı. Fakat muhabirler nihayet kadınlarla röportaj yapmayı başardıklarında, hükümetin yıllar önce öğrenebileceği bir şeyi keşfettiler: Çok eşlilikten etkilenen kadınlar, Afrika'da bu durumu kaçınılmaz ve hemen hemen hiç tolere edilemez bir uygulama olarak görürken, Fransa bağlamında ise bunu katlanılmaz bir dayatma olarak değerlendiriyorlardı. Apartmanların aşırı kalabalık olması ve kadınların kendilerine ait özel alanlara sahip olamamaları; çok eşli aileler içinde büyük düşmanlıklara yol açtığı gibi, hem kadınlar hem de onların çocukları arasında şiddetin ortaya çıkmasına sebep oluyordu.

Kısmen 20-30 kişilik ailelerin refah devletinin sınırlarını zorlaması sebebiyle, Fransız hükümeti, son zamanlarda, çok eşli evliliklerde yalnızca tek eşi tanımaya ve diğer tüm evlilikleri feshetmeye karar verdi. Fakat bu durumda diğer tüm eşlere ve çocuklara ne olacaktı? Hükümet, kadınların çok eşlilikle ilgili görüşlerine uzun süredir aldırış etmemiş olmakla beraber, şimdiyse kadın ve çocukların, bu ihtiyatsız politikalar dolayısıyla savunmasız hale gelmelerinin sorumluluğunu almaktan kaçınmakta.

Fransa'nın çok eşliliğe toleransı, feminizm ile kültürel çeşitliliğin korunmasına ilişkin çokkültürcü kaygılar arasında artan gerilimi örneklemekte. Bana kalırsa biz - özellikle kendini politik olarak ilerlemeci ve baskının her türüne karşı görenlerimiz- feminizm ve çokkültürcülüğün birbiriyle bağdaştırılabileceğini ve ikisinin de iyi şeyler olduğunu varsaymakta fazla aceleci davrandık. Bunun yerine ben, ikisinin arasında dikkate değer bir gerilim olabileceğini savunacağım –yani, feminizmle, azınlık kültürlerine özgü grup hakları olması gerektiğini savunan çokkültürcülük arasındaki gerilim.

Argümanımın odağını ve argümanımda kullanacağım terimleri açıklamak isterim. "Feminizm" derken, kadınların; biyolojik cinsiyetlerine bağlı olarak dezavantajlı bir şekilde konumlandırılmaması, erkeklerle aynı insanlık onurunu paylaşması ve hayatlarını erkekler kadar özgürce seçilmiş ve tatmin edici bir şekilde yaşayabilmeleri için lazım olan imkânlarla sahip olabilmeleri gerektiği inancını kastediyorum. "Çokkültürcülüğün" tanımlanması ise daha zordur, fakat burada çokkültürcülüğün beni ilgilendiren tarafı; azınlık kültürlerinin veya yaşam biçimlerinin, mensuplarının bireysel haklarının garanti altına alınarak yeterince korunmadığı ve buradan hareketle de azınlık kültürlerinin ve yaşam biçimlerinin, "özel grup hakları" veya belirli ayrıcalıklarla korunması gerektiği iddiasıdır ki bu iddia, esasen liberal demokrasiler bağlamında ortaya konulmaktadır. Örneğin,

Fransa'daki çok eşlilik meselesinde, çok eşli evlilikler yapabilmek, açık bir şekilde, azınlıklara mahsus olarak verilen bir hak ve nüfusun kalan kısmı için geçerli değildir. Diğer meselelerde azınlıklar; kendilerini yönetme, güvence altına alınmış politik bir temsile sahip olma veya herkes için geçerli olan hukuktan muaf olma haklarını talep etmektedirler.

Yukarıda anlatılanlar gibi grup hakları için talepler artmakta –yerli halklardan, azınlıktaki etnik veya dini gruplara ve eski sömürge ülkelerinden gelen insanlara kadar pek çok azınlık bunu talep ediyor (en azından, bu insanlar ülkelerini zamanında sömüren devletlere göçtüklerinde böyle haklar talep ediyorlar). Will Kymlicka gibi, kültürel azınlıkların kendilerine özgü haklara sahip olması gerektiği fikrinin çağdaş ve öncü savunucuları; azınlıkların, “hayatın kamusal ve mahrem alanlarını kapsayan ve azınlıklara mensup olan insanların, sosyal, eğitimsel, dini, keyfi ve ekonomik yaşamlarını anlamlandırmalarına” imkân tanıyan “toplumsal kültürler” sahip olduklarını ileri sürmektedirler (2). Azınlıklara mensup insanların yaşamında toplumsal kültürler çok temel ve geniş bir role sahip olduğu için ve böyle kültürler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı için; bu kültürler, azınlıklara özel haklar verilerek korunmalıdır. Azınlıklara özgü grup hakları olması gerektiğini savunuların argümanı temel olarak böyledir.

Azınlıklara grup hakları verilmesi fikrinin bazı destekçileri, “liberal bir toplum içinde, (kendi mensuplarının) haklarına aldırış etmeyen kültürlerin bile” (3); azınlık konumunda olmalarının, bu kültürlerin varlığının devamını tehlikeye atması durumunda, onlara özgü bazı hakların ya da ayrıcalıkların tanınması gerektiğini savunur. Diğerleri ise, tüm azınlık kültürel gruplarının özel hakları olması gerektiğini savunmaz, fakat bunun yerine bunun gibi gruplara –liberal olmayıp kendi mensuplarının bireysel haklarını ihlal eden ve onları grubun inançlarına ya da normlarına uymaya zorlayanlara bile- liberal bir toplum içinde “karışılmaması” gerektiğini savunur (4). İddiaların her ikisi de, temel bir liberal değer olan ve grup haklarının bireysel hakları gölgede bırakmamasını gerektiren bireysel özgürlük fikrine açıkça aykırıdır; bu yüzden şimdi bunların feministler için oluşturduğu sorunlara değinmeyeceğim (5). Fakat çokkültürcülüğün bazı savunucuları, azınlıklara grup hakları verilmesi gerektiğine ilişkin savunularını kendi içinde liberal olan azınlıklarla sınırlandırdılar (6). Feministler, yani kadın ve erkeğin ahlaki anlamda eşitliğini destekleyen herkes, bu kısıtlamalarla bile olsa, azınlıklara özgü haklar olması gerektiği düşüncesine şüpheli yaklaşmalıdırlar ki ben de bunu savunacağım.

Toplumsal Cinsiyet ve Kültür

Kültürlerin büyük bir çoğunluğu, toplumsal cinsiyetle ilişkili uygulamalar ve ideolojilerle kaplanmıştır. Öyleyse, bir kültürün erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrolünü çeşitli yöntemlerle (resmi olmasa bile, aile içi yaşamın mahrem kısmında) kolaylaştırdığını ve desteklediğini varsayalım. Ve ayrıca, o kültüre mensup olan ve kadınlara kıyasla daha güçlü bir konumda olan erkeklerin; grubun inançlarını, pratiklerini ve çıkarlarını belirleyip ifade eden bir pozisyonda olmasının yeterince açık bir cinsiyet eşitsizliği olduğunu da varsayalım. Böyle koşullar altında, azınlıkların kendilerine özgü haklara sahip olması, hem potansiyel olarak hem de birçok gerçek durumda, feminizme aykırıdır. Azınlıkların böyle haklara sahip olması, esasen bu azınlık kültürüne mensup kadınların, erkeklerle aynı insanlık onuruyla ve hayatlarını en az onlar kadar özgürce seçilmiş bir şekilde yaşayabilme kapasitelerini sınırlandırmaktadır.

Liberal ülkelerdeki azınlıkların kendilerine özgü haklara sahip olması gerektiği tezinin savunucuları, iki sebepten ötürü bu basit eleştiriyi yeterince ele almamışlardır. İlk sebep, kültürel gruplara yekpareymiş gibi yaklaşmaya -bu grupların birbiri arasındaki farklılıklara, grupların kendi içerisindeki farklılıklara kıyasla daha çok önem vermeye- olan yatkınlıkları. Özel olarak, azınlık gruplar, içinde var oldukları toplumlar gibi (az veya çok) *cinsiyetçi (gendered)* olduklarını ve bu gruplarda kadınlar ile erkekler arasında oldukça büyük bir güç ve avantaj farkının olduğunu çok az kabul etmiş veya neredeyse hiç etmemişlerdir. İkinci olarak, azınlıkların kendilerine özgü hakları olması gerektiği fikrinin savunucuları, hayatın mahrem alanında neler olduğuna çok az dikkat etmiş veya neredeyse hiç dikkat etmemişlerdir. Bu fikrin en iyi savunularının bazıları, bireylerin “kendilerine ait bir kültüre” ihtiyaç duyduklarını; yalnızca böyle bir kültür içerisinde onların özgüven ve özsaygı anlayışı geliştirebileceklerini ve ne tür bir hayatın kendileri için iyi olduğuna karar verebilme kapasitesini elde edebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Fakat bu tür argümanlar, hem kültürel azınlıkların, mensuplarından bürünmesini talep ettiği farklı rolleri hem de kişilerin kendilik hisleri ile kapasitelerinin ilk olarak oluştuğu ve kültürün içinde aktarıldığı ev içi veya aile hayatını genel anlamda ihmal etmişlerdir.

Bu kusurları, grup içi farklılıklara ve mahrem alan meselelerine önem vererek düzelttiğimizde, kültür ve toplumsal cinsiyet arasındaki, her biri aynı zamanda basit olan eleştirilerin ne kadar güçlü de olabileceğini vurgulayan iki bağlantı göz önüne geliyor. İlk olarak, kişisel, cinsel ve üremeye dair (*reproductive*) hayat alanı, çoğu kültür için bir odak noktası ve çoğu kültürel uygulama ile kuralda kendini gösteren baskın bir tema. Dini veya kültürel gruplar genelde, “şahsi konularla ilgili hukukla” - evlilik, boşanma, çocuğun velayeti, aile mülkünün bölüşümü/kontrolü ve miras gibi

konularla- özel olarak ilgileniyorlar (7). “Kültürel pratiklerin” savunulmasının, çoğunlukla, kadınların yaşamları üzerinde, erkeklerinkine kıyasla çok daha büyük bir etkisi olması muhtemeldir; çünkü kadınların zaman ve enerjilerinin çok daha büyük bir çoğunluğu, hayatın kişisel, ailevi ve üremeye dair (*reproductive*) yanını korumaya ve sürdürmeye harcanmaktadır. Elbette, kültür yalnızca aile içi düzenlemelere ilişkin değildir, fakat bu düzenlemeler çoğu çağdaş kültürün odağındadır. Nitekim kültürün büyük bir kısmının uygulamaya konulduğu, korunduğu ve gençlere aktarıldığı yer ev hayatıdır. Bunun sonucunda, evdeki sorumlulukların ve gücün dağılımı, hem kamusal hem de mahrem yaşamla ilgili kuralların koyulduğu ve düzenlemelerin yapıldığı, kültürel yaşamın daha kamusal kısmına kimlerin katılacağını ciddi şekilde etkiler.

İkinci olarak, çoğu kültürün temel amaçlarından biri, erkeğin kadın üzerindeki kontrolüdür (8). Örneğin, Yunan ve Roma antik döneminin, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın kuruluş mitlerini düşünelim: tüm bu mitler, kadının kontrol edilmesini ve madunlaştırılmasını meşrulaştırma girişimleriyle doludur. Bu mitler; kadının üremedeki rolünü inkâr eden, üremeyi erkeklere mal eden, kadını aşırı derecede duygusal, güvenilmez, şeytani, cinsel anlamda tehlikeli varlıklar olarak nitelendiren ve annelerin çocuklarının üzerindeki haklarını tanımayı reddeden fikirlerin belirli kombinasyonlarından oluşur (9). Zeus’un kafasından ortaya çıkan Athena’yı, insan bir anne olmadan büyütülen Romulus ve Remus’u düşünelim. Veya erkek bir Tanrı tarafından yaratılan Âdem’i ve daha sonra (öykünün, en azından İncil’deki iki versiyonuna göre) bu Tanrı tarafından, Âdem’in bir parçasından yaratılmış olan ve zayıflığı Adem’i doğru yoldan saptıran Havva’yı ele alalım. Kadınların üremedeki öncelikli rolünü görmezden gelen, Yaratılış kitabındaki şu sonu gelmez “babalık” anlatılarını; bir zamanlar Musevilikte kendine yer bulan, hala İslam dünyasının birçok bölümünde uygulanan ve -illegal olarak- ABD’deki Mormonların da uyguladığı çok eşlilik için öne sürülen metinsel meşrulaştırmaları bir düşünelim. Tek tanrıcılığın tarihinde çok önemli bir dönüm noktası olan İbrahim’in hikâyesini de ele alalım (10). Tanrı, İbrahim’e “onun” çok sevdiği oğlunu kurban etmesi emrini verir. İbrahim de İshak’ın annesi Sare’ye hiç sormadan ve hatta bundan bahsetmeden, Tanrı’nın ondan yapmasını istediği şeyi yapmaya hazırlanır. İbrahim’in Tanrı’ya olan mutlak itaati, tüm bu üç dinde de onu, inancın esas ve temel örneği yapmıştır.

Kadını kontrol etmeye ilişkin güçlü istek -ve kadınların, erkeklerin kendi cinsel dürtülerini kontrol etmekte zorlanmasından sorumlu tutulması, suçlu bulunması ve cezalandırılması- Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın daha ilerlemeci ve reforme edilmiş versiyonlarında önemli ölçüde yumuşatılmış olsa da; bu dinlerin daha Ortodoks (orthodox) ve köktenci versiyonlarında daha güçlü bir şekilde kalmıştır.

Dahası, bu durum sadece Batılı ve(ya) tek tanrılı kültürlerle mahsus değildir. Daha önceden Batılı güçler tarafından fethedilmiş veya sömürgeleştirilmiş ulus devletlerin gelenekleri ve kültürleri -yani Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika'daki çoğu halkın gelenekleri ve kültürleri- de dahil olmak üzere dünyadaki çoğu gelenek ve kültür ciddi ölçüde ataerkildir. Onların da, kadınların cinsellik ve üreme kabiliyetini erkeğin kontrolü altına almayı hedefleyen toplumsallaşma örüntüleri, ritüelleri, evlilik gelenekleri, mülk sahipliğini ve kaynakların kontrolünü düzenleyen başka kültürel pratikleri vardır. Bunlar gibi çoğu uygulama, kadınların erkeklerden bağımsız olarak yaşamayı, bekâr kalabilmeyi, lezbiyen olarak yaşayabilmeyi ya da çocuk sahibi olmamayı tercih edebilmesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

En tartışmalı gelenekleri -kadın sünneti, çocuk evliliği veya mecburi evlilikler, çok eşlilik gibi- uygulamaya koyanlardan bazıları, bu geleneklerin, kadınların kontrol edilebilmesi için zorunlu olduğunu savunmuş ve bunların, erkeklerin ısrarıyla devam ettiğini açıkça kabul etmişlerdir. *New York Times*'ın muhabiri Celia Dugger ile olan bir röportajda, Fildişi Sahili ve Togo'da kadın sünnetini uygulayanlar; bu uygulamayı, "kadının evlilik öncesi bekâretini ve evlilik sonrası sadakatini; cinselliği evliliğe ilişkin bir yükümlülüğe indirgeyerek, garanti altına almaya yardımcı olan bir uygulama" olarak tanımlamışlardır. Bir kadın sünnetçinin dediğine göre, "[bir] kadının hayattaki görevi, çocuklarına bakmak, evi çekip çevirmek ve yemek yapmaktır. Eğer, kadın sünnet olmamış olsaydı, kendi cinsel zevki hakkında düşünebilirdi (11)." Kadın sünneti yasağına ilişkin kanununun, mahkeme kararıyla geçersiz kılındığı Mısır'da ise, bu uygulamanın savunucuları, "kadın sünneti, bir kadının cinsel arzusunu zaptederek onu daha evlenilebilir yapar" demişlerdir (12). Dahası, bunun gibi bağlamlarda, çoğu kadının evliliğe karşı ekonomik olarak bir alternatifi bulunmamakta. Çok eşli kültürlerdeki erkekler de, bu uygulamanın kendi kişisel çıkarlarıyla bağdaştığını ve kadını kontrol etme amaçlı olduğunu açıkça kabul etmişlerdir. Yakın zamanlarda yapılan bir röportajda Mali'den Fransa'ya göçmüş bir göçmen, "Eşim hasta olduğunda ve benim başka bir eşim olmadığında, benimle kim ilgilenecek? [Bir] eş tek başına bir sorun. Birden çok eş olduğundaysa, kibar olmaya ve sana iyi davranmaya mecbur kalırlar, eğer uygunsuz şekilde davranırlarsa, onları başka bir eş almakla tehdit edersin." demiştir. Kadınlar ise, görünüşe göre, çok eşliliği epey farklı bir şekilde değerlendirmekte. Fransız-Afrikalı göçmen kadınlar, çok eşliliği iyi buldukları iddiasını reddettikleri gibi, bu konuda onlara herhangi bir tercih hakkı sunulmadığını ve Afrika'daki kadınların da geçmişte çok eşliliği hoş görmediğini ifade etmektedirler (13). Çocuk evlilikleri ve mecburi evlilikler ile ilgili olarak ise şunlar söylenebilir: Bu tür uygulamalar yalnızca evlendirilen küçük kızların ve genç kadınların kiminle evlenebileceğini kontrol etmeye yönelik değıllerdir. Bu uygulamalar, kadınların

evlendiklerinde bakire olduklarından emin olunabilmesini sağladığı gibi, evlenen kadın ile erkeğin arasında büyük bir yaş farkı oluşturduğundan, erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetini artırır.

Latin Amerika'nın çoğunda, Güneydoğu Asya'nın kırsal bölgelerinde ve Batı Afrika'nın bazı kısımlarında yaygın olan; tecavüze uğrayan kadınların, onlara tecavüz eden kişiyle evlenmesini teşvik eden ve hatta zorunlu kılan uygulamayı da düşünelim. Bu kültürlerin çoğunda –Latin Amerika'daki on dört ülkenin kültürü de buna dâhil olmak üzere-, tecavüz eden kişi, kurbanıyla evlendiği (ve hatta bazı durumlarda) sadece evlenme teklif ettiği takdirde, yasal olarak suçsuz çıkarılmakta. Açıkça, tecavüz bu kültürlerde öncelikli olarak kadının kendisine yönelik bir şiddetli saldırı olarak görülmemekte, bunun yerine kadının ailesine verilen bir zarar ve ailenin şerefine sürülen bir leke olarak algılanmakta. Dolayısıyla, tecavüz eden kişi, tecavüz ettiği kişiyle evlenerek, ailenin onurunu onarmaya yardımcı olabilmekte ve "hasarlı bir eşyaya" dönüşerek evlenilemez olan kızlarını, ailenin elinden çıkarabilmesine imkân tanıyabilmekte. Bu barbar kanun, Peru'da, 1991 yılında daha da kötüsüyle değiştirildi: toplu tecavüz durumunda tecavüz edenler, içlerinden biri tecavüz edilen kişiye evlenme teklifi ettiği takdirde suçsuz çıkarılabiliyor (feministler bu kanunun yürürlükten kaldırılması için mücadele etmekte). Perulu bir taksi sürücüsünün söylediğine göre: "Evlilik, tecavüzden sonra yapılacak doğru ve uygun şeydir. Tecavüze uğramış bir kadın, kullanılmış bir eşyadır. Kimse onu istemez. En azından bu kanunla, bu kadın bir eş bulacak. (14)" Bir kadın için, kendisine tecavüz eden erkekle evlenmeye zorlanmaktan daha kötü bir alın yazısı hayal etmek zor. Fakat bazı kültürlerde gerçekten de daha kötülere var. Kendilerine tecavüz edildiğini söyleyen kadınların, İslam'da ciddi bir günah olan *zina* suçundan, yani evlilik dışı cinsel ilişki suçundan sık sık mahkûm edildiği Pakistan ve bazı Arap ülkeleri buna örnek oluşturabilir. Kanunlar, böyle bir kadının kırbaçlanmasına ya da hapsedilmesine hükmediyor ve kültür, kadının, akrabaları tarafından, ailenin onurunu kurtarmak kaygısıyla öldürülmesine veya intihara zorlanmasına göz yumuyor (15).

Bu nedenle, temelini kültürden alan çoğu gelenek, kadınları kontrol etmeyi; özellikle de cinsel anlamda ve çocuk sahibi olma ile ilgili konularda, onları erkeklerin çıkar ve isteklerinin kölesi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Dahası, bazen "kültür" veya "gelenekler", kadının kontrol edilmesiyle o kadar yakından ilişkililerdir ki, neredeyse aynı şeylerdir. Yemen'deki dağlarda yaşayan küçük bir Yahudi Ortodoks topluluğu hakkında son zamanlarda yayınlanmış bir haberde, -ne ironiktir ki bu haberin başlığı feminist bir bakış açısıyla atılmış: "Yemen'in küçük Yahudi cemaati, karma gelenekleri sayesinde gelişiyor"- bu küçük çok eşli tarikatın yaşlı liderinin şöyle dediği bildirilmiş: "Biz Ortodoks Yahudiler, geleneklerimize çok düşkünüz. Eğer

İsrail'e gidersek, kız çocuklarımız, eşlerimiz ve kız kardeşlerimiz üzerindeki kontrolü kaybederiz." Oğullarından biri de eklemiştir: "Bizler, Müslümanlar gibiyiz; kadınlarımızın yüzlerini açmasına izin vermeyiz. (16)" Böylece, kadının esareti, "bizim geleneklerimiz" ile neredeyse eş anlamlı olarak sunulmuştur. (Bu haberin başlığını yalnızca, cinsel kölelik gerçeğine karşı kör olmak açıklayabilir; Nitekim böyle bir haber eğer cinsel kölelikten farklı bir tür köleliği devam ettiren bir toplum hakkında olsaydı, bu haberin, böyle bir başlığa sahip olması düşünülemezdi bile.) Neredeyse dünyadaki tüm kültürlerin belirgin birer ataerkillik geçmişi olsa da, bazı kültürler –Batılı liberal kültürler ve başka bazı kültürler- bu geçmişlerinden, diğer kültürlerden daha fazla uzaklaştılar. Tabii ki, Batılı kültürlerde hala cinsiyet ayrımcılığı çok çeşitli biçimlerde uygulanıyor. Bu kültürlerde kadınların güzel, ince ve genç olmasına çok daha fazla vurgu yapılırken, erkeklerin ise entelektüel başarılarına, becerilerine ve kuvvetlerine vurgu yapılıyor. Bu kültürlerde, kadınlardan, aileleri için yapılması gereken işin yarısından fazlasını, ekonomik anlamda herhangi bir karşılık beklemeden üstlenmeleri bekleniyor. Hem de bu kadınların hâlihazırda maaşlı bir iş için çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın. Muhtemelen hem bu yüzden hem de iş yerlerinde maruz kaldıkları ayrımcı uygulamalar sebebiyle, kadınların fakir olma olasılıkları, erkeklerinkinden kat be kat daha yüksek. Ayrıca kadınlar, erkekler tarafından uygulanan yoğun bir (yasadışı) şiddetin hedefi oluyorlar, ki bunların içinde cinsel şiddet de var. Fakat aynı zamanda, daha liberal olan kültürlerin mensubu olan kadınlara, yasalar, erkeklerin sahip olduğu özgürlüklerin ve yararlanabildikleri fırsatların aynılarını kadınların da elde edebilmeleri için gereken teminatı verebiliyor. Buna ek olarak, böyle liberal kültürlerin parçası olan çoğu aile, bazı köktendinci istisnalar dışında, kız çocuklarına; onların erkek çocuklardan daha değersiz olduğu ve hayatlarının ev işleriyle sınırlandırılacağı düşüncelerini aşamıyor; erkekler ile çocuklara hizmet etmeye mecbur olduklarını ve cinsellikleriyle ilgili olumlu tek şeyin; onların cinselliklerinin evlilikle, erkeklerin keyiflerine hizmet etmekle ve üreme amacını gerçekleştirmekle sınırlı olduğunu ima etmiyor. Bu durum, gördüğümüz üzere, aralarında Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göçmenlerin geldiği ülkeler de olmak üzere, dünyanın birçok farklı kültüründeki kadınların durumundan farklı.

Azınlıklara Özgü Haklar

Böyleyken, çoğu kültürün ataerkil olduğunu ve yine kendilerine özgü haklar talep eden kültürel azınlıkların, tamamı olmasa da çoğunun, kendilerini çevreleyen kültürden daha ataerkil olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir durumda, liberal devletlerdeki kültürel çeşitlilikle ve azınlıkların kendine özgü haklarıyla ilgili olan literatürde, kadınlar üzerindeki kontrolün kültürel açıdan önemine ilişkin örneklerin

göze çarpması pek de şaşırtıcı değildir. Fakat bu çarpıcı örnekler, nadiren açıkça ele alınmıştır (17).

Günümüz Britanya'sındaki çeşitli göçmen gruplarının ve romanların yasal haklarına ve kültür temelli hak iddialarına ilişkin 1986 yılında yayınlanan bir makale, kadınların rollerinin ve statülerinin, "kültürlerin çatıştığını" gösteren "çok net birer örnek" olduklarını iddia etmiştir (18). Sebastian Poulter bu makalesinde, bahsi geçen azınlıkların, kültürel farklılıklarından ötürü özel bir yasal muamele görme taleplerini ele almaktadır. Bu taleplerin yalnızca birkaçı toplumsal cinsiyetle ilgili değildir. Örneğin Müslüman bir öğretmenin, Cuma günleri öğleden sonra namaz kılabilmek için izinli sayılması ve roman çocuklar için, onların daha "gezgin" yaşam biçimlerinden dolayı, diğer çocuklara göre okula devamsızlık kurallarının gevşetilmesi gibi. Lakin bu özel bir yasal muamele görme taleplerinin büyük çoğunluğu, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açığa çıkaran örneklerdir: Çocuk evlilikleri, zorlama ile gerçekleştirilen evlilikler, kadınlar aleyhine düzenlenmiş boşanma kuralları, çok eşlilik ve kadın sünneti gibi. Bahsi geçen makalede ele alınan adli vakaların neredeyse tamamı; kadınların veya kız çocuklarının, bireysel haklarının kendi kültürel grupları tarafından ihlal edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Siyaset filozofu Amy Gutmann'ın kısa zaman önce kaleme aldığı "Siyasal Etikte Çokkültürcülük Meselesi" isimli makalede verilen örneklerin tam yarısı; çok eşlilik, kürtaj, cinsel taciz, kadın sünneti ve tesettür gibi toplumsal cinsiyet konularıyla ilgilidir (19). Bu duruma, yerel (*subnational*) düzeydeki çokkültürlülük sorunlarına ilişkin literatürde sık sık rastlanmaktadır. Yine, bu duruma kadınların insan haklarının, "kültürel uyumsuzluk" gerekçesiyle çeşitli ülkelerin liderleri tarafından sık sık reddedildiği uluslararası arenada da rastlanmaktadır (20).

Benzer şekilde, ABD'de kültürel azınlıklara mensup bireyler ile ilgili olan ceza davalarındaki "kültürel savunmaların" çok büyük bir bölümü toplumsal cinsiyetle; özel olarak da, kadın ve çocukla üzerindeki erkek tahakkümü ile ilgilidir(21). Kültür öne sürülerek yapılan savunmalar, yer yer, erkekler arasında meydana gelen öngörülebilir şiddet olaylarında ya da hayvanların dini ritüeller çerçevesinde kurban edilmelerinde kullanılmaktadır. Lakin bu tür savunmalar, çoğunlukla, davalının kendi kültüründe kadınların erkeklerle aynı değerde olmadığını, kadınların madun olduğunu ve asıl –belki de yegâne- görevlerinin erkeklere cinsellikleriyle ve ev işlerini yapmalarıyla hizmet etmek olduğunu ileri sürdüğü bağlamlarda kullanılmaktadır. Kültür öne sürülerek yapılan savunmalar en başarılı şekilde şu dört çeşit davada kullanılmıştır: Kadınları kaçırp onlara tecavüz ederek evlenen Hmong erkeklerinin, bu uygulamanın kendi kültürlerinde *zij poj niam* (tutsak etme yoluyla evlenme) adıyla yeri olduğunu öne sürdüğü davalarda; Asyalı ve Ortadoğulu erkeklerin, zina eden ya

da kendilerine hakir davranan eşlerini katletmelerine ilişkin davalarda; kocalarının kendilerini aldatmasından duydukları utançın, kültürel arka planlarından dolayı onları çocuklarıyla birlikte intihar etme eylemine sevk ettiğini iddia eden ve çocuklarını öldürdükleri halde intihar etmeyi başaramayan Çinli ve Japon annelerin davalarında ve kadın sünnetlerine ilişkin davalarda –kadın sünneti 1996’da ABD’de suç statüsüne alınmış olsa da makalenin yazıldığı tarihte, Fransa’da en azından belli kültürlere mensup insanlar için legaldi. Böyle davaların bazılarında, zanlının veya davalının kültürel arka planı hakkında bilirkişilerin verdiği tanık ifadeleri, bu kişilerin kasıtlarının kültürel bir pencereden değerlendirilmesine sebep olmuş, bu yolla da onlara verilen cezayı ciddi ölçüde azaltmış ya da bu kişileri doğrudan beraat ettirmiştir. Yakın zamanlarda açılan ve ses getiren bir davada, Irak’ın kırsal bölgelerinden ABD’ye göçmüş bir göçmenin, 13 ve 14 yaşlarındaki iki kızını, 28 ve 34 yaşlarındaki iki arkadaşıyla evlendirdiği ortaya çıkmıştı. Evliliğin gerçekleşmesinin ardından yaşça büyük olan kız, 20 yaşındaki erkek arkadaşıyla kaçmış ve kızın babası da kızını bulabilmek için polisten yardım istemişti. Polisler kızını bulduklarında; çocukların babası çocuk istismarıyla, evlendirildikleri adamlar ve büyük kızın erkek arkadaşı ise reşit olmayan biriyle cinsel ilişkiye girmekle suçlanmışlardı. Iraklı babanın ve kocaların savunması, en azından kısmen, kendi kültürlerindeki evlilik uygulamaları üzerinden yapılmıştı (22).

Bu örneklerin gösterdiği gibi, sanıklar veya davalılar her zaman erkek olmak zorunda olmadığı gibi mağdurlar da kadın olmak zorunda değil. New York’ta, kendisini aldattığı için eşini döverek öldüren Çinli göçmen adam da, kocasının kendisini aldatmasının ailesine yaşattığı utanç yüzünden çocuklarını suda boğan ve kendisini de boğmaya çalışan California’daki Japon göçmen anne de kültürel arka planları üzerinden kendilerini savundular ve bu şekilde daha az ceza almayı başardılar (birinci derece yerine ikinci derecede cinayet ya da taksirle ölüme sebep olmak suçlarından mahkûm oldular). Öyle görünüyor ki, kültürün öne sürülmesi; ilk olayda erkeğin, ikinci olayda ise kadının lehineydi. Fakat gerçekte böyle bir asimetri yoktur. İki olayda da, kültürün dikte ettiği mesaj aynı derecede toplumsal cinsiyet yanlılığı barındırmaktadır: Kadınlar (ve ikinci olayda çocuklar), erkeklere göre ikincil bir konumdadır ve evli çiftten herhangi birinin başka insanlarla yatıp kalkmasının suçunu ve utançını taşımalıdır. Aldatma durumunda kim suçlu olursa olsun, bunun cefasını kadın çekmektedir: Kadın; ilk olayda, utanç verici sadakatsizliği yüzünden eş tarafından vahşice öldürülerek cefa çekerken, ikinci olayda ise kocasının sadakatsizliği yüzünden utanmaya itilerek ve başarısız olarak damgalanarak intihara ve çocuklarını öldürmeye sürüklenmiş, bu şekilde de kocasının suçunun cefasını çekmiştir. Yine, genç veya yaşlı fark etmeksizin kadınların her şeyden önce kocalarının cinselliğine

hizmet etmeleri, kendilerini kocalarına saklamaları ve kocalarına sadık olmaları gerektiği düşüncelerine ve bu gerekliliklere uymanın büyük bir fazilet olduğu iddiasına kültürel farklar öne sürülerek yapılan savunmalarda sıkça rastlanmaktadır. Son zamanlarda, büyük ölçüde feministlerin ısrarıyla, Batılı çoğunlukların kültürlerinde, kadınlara karşı gaddar davranmayı meşrulaştırmak için kullanılan bahanelerin geçersizleştirilmesi için ciddi miktarda çaba sarf edildi. Amerikalı erkeklerin, eşlerini sadakatsizliklerinden dolayı kıskanarak öldürdüklerinde veya onları bir tür “tutku cinayetinin” kurbanı yaptıklarında, işledikleri suçlardan neredeyse her zaman daha az sorumlu tutuldukları hala hatıralardadır. Bunun yanı sıra, kısa zaman önceye kadar, bakire olmayan ve kendilerine tecavüz eden kişilere direnmeyen kadınlar, direnmek onlar için tehlikeli olacak olsa bile, gerçekleşen tecavüzdən sorumlu tutuluyorlardı. Şimdi ise bu durumlar bir dereceye kadar değişti ve kültürel farklar kullanılarak belli uygulamaların meşrulaştırılması artık kuşku uyandırmaya başladı. Bu kuşku, kısmen, son zamanlarda elde edilen kazanımları korumaya ilişkin endişelerden kaynaklanıyor. Başka bir endişe kaynağı ise, kültürel farkların bahsi geçen şekillerde kullanımının, azınlık kültürlerinin olumsuz tarafına aşırı şekilde dikkat çekerek, onlar üzerindeki algıyı çarpıtma ihtimalinin bulunması. Fakat en önemli endişe kaynağı, kültürel farkların erkek ve –bazen de- anne şiddetini meşrulaştırmak için kullanımının, azınlık kültürlerine mensup kadınların ve çocukların yasalar tarafından eşit şekilde korunma hakkını ihlal ediyor olması (23). Ataerkil bir kültürden Birleşik Devletler’e –veya başka bir liberal Batılı devlete- gelen bir kadın, neden erkek şiddetinden diğer kadınlardan daha az korunmalı ki? Gerçekten de, azınlık kültürlerinden olan pek çok kadın, kendilerine zulmedenlere bir çifte standart uygulanmasına tepki göstermiştir (24).

Liberal Savunma

Belli kültürlere ait uygulamaların kadınları kontrol altına almaya ve onları madunlaştırmaya yönelik olduğunu gösteren bütün bu delillere rağmen, çokkültürcü bir şekilde azınlıkların kendilerine mahsus hakları olması gerektiğini savunan hiçbir önemli isim, toplumsal cinsiyet ve kültür arasındaki bu sorunlu bağlantıları veya çokkültürcülük ile feminizm arasında sıkça yaşanan çatışmaları ne doğrudan ne de yeterli bir şekilde ele aldı. Will Kymlicka’nın argümanları, bu anlamda tipik bir örnektir:

Kymlicka’nın azınlıklara mahsus haklar verilmesine dair argümanları, bireysel haklar üzerine inşa edilmiştir. Kymlicka, bu azınlıklara verilebilecek ayrıcalıkları ve korumayı yalnızca kendi içinde liberal olan kültürlere vermeyi savunmaktadır. John Rawls’ın izinden giden Kymlicka, bir insanın hayatında özsaygının ne kadar hayati

bir önemi olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bir insan için dili ve tarihiyle “zengin ve güvenli bir kültürel yapının” mensubu olmak, o kişinin hem özsaygısının hem de kendi hayatını nasıl yaşayacağıyla ilgili kararlar verebilme kapasitesinin gelişebilmesi için çok önemlidir (25). Dolayısıyla, kültürel azınlıkların kendilerine mahsus haklara sahip olmaları gerekir, nitekim aksi takdirde kültürleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır ve muhtemelen bu durum o kültürün mensuplarının özsaygısını azaltır ve özgürlüklerini kısıtlar. Kısacası, azınlıkların kendilerine mahsus haklara sahip olması; onların, çoğunluktaki grupla eşitlenebilmelerine imkân tanır.

Kymlicka'nın argümanında özgürlüğün değeri önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, kültürlerinin büyük bir tehlikeyle yüzleştiği istisnai durumlar haricinde, kendilerine mahsus haklar talep eden azınlıklar, kendilerini gözle görülür bir şekilde liberal olan prensiplere göre yönetmeli; ne mensuplarının temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamalı ne de onlara biyolojik cinsiyetleri, ırkları ya da cinsel tercihleri üzerinden ayrımcılık yapmalıdır (26). Bu gereklilik, azınlıklara mahsus haklar verilmesi fikrini liberal bir bakış açısından tutarlı bir şekilde meşrulaştırabilmek için çok önemlidir. Çünkü “kapalı” yahut ayrımcı bir kültür, liberalizmin bir gereği olan bireysel gelişim bağlamını mensuplarına sağlayamaz ve kolektif hakların bireysel haklardan önemli tutulması da baskıcı alt kültürlerin liberal toplumlarda var olmasına, hatta bu kültürlerin liberal toplumlar tarafından desteklenmesine sebep olabilir. Kymlicka şöyle diyor: “İnsanlara, miras aldıkları sosyal rolleri sorgulama haklarının verilmemesi, onları memnun olmadıkları ve hatta baskı altında oldukları bir hayatı yaşamaya mahkûm eder.” (27).

Kymlicka'nın da kabul ettiği üzere, azınlıkların kendilerine mahsus haklar edinebilmeleri için liberal olmalarının mecbur kılınması, “en iyi cemaatin (*community*), kendilerinin benimsedikleri hariç tüm diğer dini, cinsel veya estetik pratikleri yasaklayan cemaat olduğunu düşünen ve çeşitli siyasi, dini eğilimlerden olan köktencilerin” de kendilerine mahsus haklar elde etmelerini imkânsızlaştırıyor. Çünkü böyle köktenci kültürlerin desteklenmesi ve öne çıkarılması, “bir kültürün parçası olmayı isteyişimizin temel sebebiyle uyuşmuyor, yani bu kültürlerin anlamlı bireysel tercihler yapabilmemize imkân tanıyışıyla.” (28). Fakat yukarıda verdiğim örneklere bakılırsa, Kymlicka'nın liberal kültürleri koruyan yaklaşımı; onun zannettiğinden çok daha az azınlık grubunun kendilerine mahsus haklar talep etmelerini meşru kılıyor. Pek çok kültür, kendi inançlarını ya da uygulamalarını başkalarına dayatmasa da ve kadınların temel medeni ve siyasi özgürlüklerine saygı gösteriyor gibi görünseler de; özellikle mahrem alanlarda, hiçbir şekilde kadınların erkeklerle aynı özgürlükleri tatmasına izin vermiyor ve onlara erkeklerle aynı düzeyde saygı göstermiyor. Az ya da çok, şimdi ya da geçmişte, başta dini

hassasiyetleri ağır basanlar, geçmişe –antik metinlere ya da saygı duyulan geleneklere çok bağlı olanlar ve bu metin ve geleneklerden çağdaş dünyada hayatlarımızı nasıl yaşamamız gerektiğine dair kurallar çıkaranlar olmak üzere; neredeyse tüm kültürler, kadınlar üzerinde tahakküm kurmuştur ve onları ayrımcılığa maruz bırakmıştır. Bazen daha ataerkil azınlık kültürleri, daha az ataerkil çoğunluk kültürlerin bağlamlarında var olmuşlardır, bazen de bunun tam tersi söz konusu olmuştur. Her iki durumda da, iki kültürün ne kadar ataerkil olduğu ve daha az ataerkil olabilmek için ne kadar istekli olduğu, bu kültürlerle mahsus hakların gerekçelendirilebilmesi için hayati faktörler olarak ele alınmalıdır –tabii biz kadınların erkeklerle eşit olması gerektiği düşüncesini ciddiye almaya başladığımızda.

Yukarıda açıklandığı üzere Kymlicka, kadınlara; onları eğitim alma, oy verme ya da resmi bir makama gelebilme haklarından mahrum bırakarak açıkça ve resmi olarak ayrımcılık uygulayan kültürleri olan azınlıkların, kendilerine mahsus haklar elde etmeyi hak etmediğini düşünüyor (29). Fakat genelde, yukarıda belirtilen örneklerin aksine, bu tür ayrımcılıklar, çok daha üstü kapalı şekillerde uygulanırlar. Pek çok kültürde kadınlar, mahrem alanlarda, gerçek veya sembolik baba figürleri tarafından, yaşlı kadınlar aracılığıyla ya da onların işbirliğiyle sıkı sıkıya kontrol edilir. Kadınların temel medeni hak ve özgürlüklerinin resmi olarak koruma altına alındığı pek çok kültürde, kadınlara yönelik ev içinde uygulanan ayrımcılık; onların tercih haklarını kısıtlamakla kalmaz, esenliklerini ve hatta hayatlarını ciddi derecede tehlikeye atar (30). Sert veya yumuşak oluşu fark etmeksizin, bu tür cinsiyet ayrımcılıklarının genelde çok güçlü *kültürel* kökenleri vardır.

Dolayısıyla, her ne kadar Kymlicka açıktan ayrımcılık uygulayan kültürleri benimseyen azınlıklara da kendilerine mahsus haklar verilmesine haklı olarak itiraz etse de, onun çokkültürcülük lehindeki argümanları, başka bağlamlarda kabul ettiği belli olguları hesaba katmamaktadır. Örneğin, yukarıda bahsedildiği üzere, kadınların madunlaştırılmasının mahrem alanlarda ve gayriresmi bir şekilde gerçekleştiriliyor olması ve günümüzdeki hiçbir kültürün, çoğunluk veya azınlık kültürü olup olmadıkları fark etmeksizin, mahrem alanlarda Kymlicka'nın kriterleri kullanılarak yapılacak bir "cinsiyet ayrımcılığı yapmama" testini geçemeyecek olması gibi (31). Liberal bir zeminin üzerinde kültürlerin kendilerine mahsus haklar elde etmesi gerektiği fikrini savunacak olanlar, dolayısıyla, kültürlerin pekiştirdiği, mahrem alanlarda uygulanan bu tür ayrımcılıkları da göz ardı etmemelidir. Çünkü birinin özsaygıya sahip olabilmesi ve kendine değer verebilmesi için, elbette ki işleyen bir kültürün bir parçası olmaktan daha fazlasına ihtiyacı vardır. Bununla birlikte, birinin "miras aldığı sosyal rolleri sorgulayabilmesi" ve kendi hayatını nasıl sürdürmeyi istediğiyle ilgili seçimler yapabilmesi için, o kişinin içinde yaşadığı kültürün

korunması da yeterli değildir. Özsaygımızın ve kendimize değer verme kabiliyetimizin gelişebilmesi için, en azından içinde yaşadığımız kültürün korunması kadar, *bizim o kültürdeki yerimiz* de önemlidir. Miras aldığımız toplumsal rolleri sorgulama kabiliyetimizin gelişmesinde ise, *bizim kültürümüzün belli toplumsal rolleri bize dayatıyor ya da dayatmıyor oluşu* da, en az bu kültürün korunması kadar mühim bir meseledir. Bir kültür ne kadar ataerkilse,, kız çocuklarının bahsi geçen her iki alanda da –yani, özsaygı ve toplumsal rolleri sorgulayabilme kabiliyeti alanlarında- sağlıklı bir gelişim gösterme imkânı o kadar tehlike altındadır.

Çözümün bir parçası?

Öyleyse, feminist bir perspektiften, azınlıklara mahsus haklar vermenin “çözümün bir parçası” olup olmadığı net bir şekilde söylenemez. Bu hakların verilmesi, sorunu ağırlaştırabilir de. Daha ataerkil bir azınlık kültürünün daha az ataerkil bir çoğunluk kültürünün bağlamında var olduğu durumda, özsaygı ya da özgürlük üzerinden, azınlığa mensup kadınların da bu kültürün korunmasından faydalanabileceği savı ortaya atılamaz. Gerçekten de, bu kadınlar, içine doğdukları kültür yok olsaydı ve bu şekilde bu kültürün mensupları daha az cinsiyetçi olan çevrelerindeki kültüre entegre olsalardı, daha iyi bir hayat sürebilirlerdi. Ya da, bu kültür, kadın-erkek eşitliğini –en azından çoğunluk kültüründe sağlandığı kadar- sağlamaya çalışacak yönde kendini değiştirseydi, o azınlık kültürünün mensubu kadınlar için daha iyi olabilirdi. Bu bağlamlarda başka değerlendirmeler de yapılmalı ve bunlar da hesaba katılmalı tabii ki. Örneğin eğer söz konusu azınlık korunması gereken farklı bir dili konuşuyorsa ya da ırklarından dolayı ayrımcılığa maruz kalıyorsa, bu meselelerde farklı bir yaklaşım sergilemek gerekebilir. Fakat kadınların tercih imkânlarını kısıtlayan ve onların esenliklerine zarar veren bir kültürün farklı bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi, farklı bir muameleyi hak edebilmesi için kadınlara bu zararların verildiğini gösteren kanıtlara denk ve aksi yönde ağır basan önemli etkenler olmalıdır.

Yukarıda ele alınan örnekler, kültürler tarafından benimsenen ve kadınların üzerinde baskı oluşturan bazı uygulamaların, mahrem alanlarda saklı kaldığını bize gösteriyordu. Iraklı adamın çocuklarını evlendirmeye çalışmasıyla ilgili davada, eğer baba devlet görevlilerine çocuklarının kaçtığını haber vermemiş olsaydı, kızlarının içinde bulunduğu zor durum muhtemelen gün yüzüne çıkmayacaktı. Bir başka örnekte, ABD Kongresi 1996 yılında kadın sünnetini bir suç olarak tanımlayan bir düzenleme yaptığında; bazı ABD’li doktorlar, kadın sünnetinin “bir doktor, aile ve çocuk tarafından değerlendirilmesi” gereken mahrem bir konu olduğunu öne sürerek, bu düzenlemenin gayri meşru olduğunu iddia etmişlerdi (32). Kadınların hedefi olduğu böyle istismarların gündeme gelebilmesi ve devletin koruyucu bir

müdahalede bulunması için gerçekten de şöyle ya da böyle olağanüstü olayların gerçekleşmiş olması gerekebiliyor.

Dolayısıyla, kadınları hedef alan ve mahrem alanlarda kültürel bir temel üzerinde uygulanan ayrımcılık, çoğu zaman afişe olmayacak. Bu yüzden de mahkemeler kadınların haklarını muhafaza edemeyecek, siyaset bilimciler böyle uygulamaları parmakla gösterip onların kadınların fiziksel ve zihinsel sağlığını bozmaya yönelik haksız ve illiberal uygulamalar olduklarını açıklayamayacaklar. Bu şartlarda, azınlıklara, kendi kültürlerini koruyabilmeleri için özel haklar vermek, o azınlıktaki erkeklerin lehine olsa da kadınların pek de lehine olmayabilir.

Öyleyse, azınlıklara belli haklar verilmesini savunan, liberal nitelikte argümanlar kurulurken, bahsi geçen azınlık gruplarının içindeki eşitsizlikler dikkatli bir şekilde irdelenmelidir. Cinsiyet eşitsizliklerinin incelenmesine ise, bu tür eşitsizlikler pek de göz önünde olmadığından ve kolaylıkla fark edilemediğinden, bilhassa önem gösterilmelidir. Dahası, kültürel anlamda azınlık olan grupların ihtiyaçlarına ve iddialarına karşılık verebilmek için geliştirilen politikalar, bu grupların nüfuz sahibi olmayan mensuplarının da temsil edilme ihtiyacına duyarlı olmalıdır. Eğer liberalizmin temel ilkeleri konusunda tutarlı bir tavır takınılacaksa, kültürel azınlıkların haklarına gösterilen ilgi, bu azınlıkların mensuplarının esenliklerini korumak ve artırmak için de gösterilmelidir. Bu grupların kendini lider ilan eden ve hep yaşlı ve erkek olan mensuplarının, grubun tüm mensuplarının çıkarlarını temsil ettiğini varsaymak için hiçbir makul gerekçe yoktur. Kadınlar, (yaşlı kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yaratan düzeni bir şekilde muhafaza etmeye çalışır hale geldiklerinden) özellikle de genç kadınlar, kendi azınlık gruplarının haklar elde edebilmeleri için yapılan müzakerelerde hakiki bir şekilde temsil edilmedikleri sürece, mensubu oldukları azınlıklara mahsus haklar verilmesi, bu kadınların menfaatine olmak yerine onlara zarar verebilir.

Notlar ve Referanslar

1. *International Herald Tribune*, 2 February 1996, Haberler kısmı.
2. Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford: Oxford University Press, 1995), s. 89, 76. Ayrıca bkz. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture* (Oxford: The Clarendon Press, 1989). Ayrıca belirtmelidir ki Kymlicka, bir yere kendi istekleri doğrultusunda göç edenlere mahsus geniş ve kalıcı haklar tanınmasını desteklemiyor.
3. Avishai Margalit and Moshe Halbertal, "Liberalism and the Right to Culture," *Social Research* 61, 3 (Güz, 1994): 491.

4. Örneğin, Chandran Kukathas, "Are There any Cultural Rights?" *Political Theory* 20, 1 (1992): 105-39.
5. Okin, "Feminism and Multiculturalism: Some Tensions," *Ethics* (1998).
6. Örneğin, Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture and Multicultural Citizenship*, özellikle 8. Bölüm. Kymlicka, azınlıkların kendi içlerinde liberal olması gerektiği kuralını "ulusal azınlıklar" denilen gruplara uygulamıyor, fakat burada onun teorisinin bu yönünü ele almayacağım.
7. Örneğin Krit Singh, "Obstacles to Women's Rights in India," in *Human Rights of Women: National and International Perspectives*, ed. Rebecca J. Cook (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994), s. 375-096, özellikle 378-89.
8. Erkeklerin bu yöneliminin kökenlerini burada tartışmam. Lakin şunları, (feminist teorisyenler Dorothy Dinnerstein, Nancy Chodorow, Jessica Benjamin ve onlardan önce gelen Cizvit antropolog Walter Ong'a müteakiben) söyleyebilirim ki bu durum kadınların ebeveynlikteki öncelikli rolüyle yakından ilgili. Ayrıca, bu durumun babalığın (eski zamanlardaki) belirsizliğiyle de ilgili olduğu açık. Eğer bu meseleler, yukarıda bahsettiğim yönelimin temelindeyse; bu yönelim insan yaşamıyla ilgili kaçınılmaz bir olgu sayılamaz. Bunun yerine, bu yönelim, feministlerin değiştirmek konusunda oldukça istekli olduğu olumsal bir faktör olarak gösterilebilir.
9. Örneğin bkz. Arvind Sharma, ed., *Women in World Religions* (Albany: SUNY Press, 1987); John Stratton Hawley, ed., *Fundamentalism and Gender* (Oxford: Oxford University Press, 1994). 133
10. Bkz. Carol Delaney, *Abraham on Trial: Paternal Power and the Sacrifice of Children* (Princeton: Princeton University Press, forthcoming 1997). Hikâyenin Kur'an'daki versiyonunda, İbrahim'in kurban etmeye hazırladığı oğlunun İshak değil İsmail olduğuna dikkat edilmeli.
11. *New York Times*, 5 Ekim 1996, A4. Yaşlı kadınların böyle kültürlerde bunları sürdürmedeki rolü oldukça önemli ve karmaşıktır, burada bu mesele irdelenemez.
12. *New York Times*, 26 Haziran 1997, A9.
13. *International Herald Tribune*, 2 February 1997, Haberler kısmı.
14. *New York Times*, 12 Mart 1997, A8.
15. Bu uygulamaya ilişkin bir tartışma için Henry S. Richardson, *Practical Reasoning About Final Ends* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), özellikle s. 240-43, 262-63, 282-84.
16. *Agence France Presse*, 18 Mayıs 1997, Uluslararası Haberler kısmı.

17. Fakat bkz. Bhikhu Parekh's "Minority Practices and Principles of Toleration," *International Migration Review* (Nisan 1996): 251-84, burada Parekh kadınların statüsünü değersizleştiren bazı kültürel uygulamaları doğrudan ele alıyor ve eleştiriyor.
18. Sebastian Poulter, "Ethnic Minority Customs, English Law, and Human Rights," *International and Comparative Law Quarterly* 36, 3 (1987): 589-615.
19. Amy Gutmann, "The Challenge of Multiculturalism in Political Ethics," *Philosophy and Public Affairs* 22, 3 (Yaz, 1993): 171-204.
20. Mahnaz Afkhami, ed., *Faith and Freedom: Women's Human Rights in the Muslim World* (Syracuse: Syracuse University Press, 1995); Valentine M. Moghadam, ed., *Identity Politics and Women: Cultural Reassertions and Feminisms in International Perspective* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1994); Susan Moller Okin, "Culture, Religion, and Female Identity Formation" (yayınlanmamış taslak, 1997).
21. Bu durumu en iyi ele alan, yakın zamanlarda yayınlanmış ve bahsettiğim davalara atıf yapan bir eser için bkz. Doriane Lambelet Coleman, "Individualizing Justice Through Multiculturalism: The Liberals' Dilemma," *Columbia Law Review* 96, 5 (1996): 1093-1167.
22. *New York Times*, 2 Aralık 1996, A6.
23. Bkz. Coleman, "Individualizing Justice Through Multiculturalism."
24. Örneğin bkz. Nilda Rimonte, "A Question of Culture: Cultural Approval of Violence Against Women in the Asian-Pacific Community and the Cultural Defense," *Stanford Law Review* 43 (1991): 1311-26.
25. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, s. 165.
26. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, s. 168-72, 195-98.
27. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, s. 92.
28. Kymlicka, *Liberalism, Community, and Culture*, s. 171-72.
29. Kymlicka, *Multicultural Citizenship*, s. 153, 165.
30. Örneğin, bkz. Amartya Sen, "More than One Hundred Million Women Are Missing," *New York Review of Books*, 20 Aralık 1990.
31. Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction* (Oxford: The Clarendon Press, 1990), s. 239-62.
32. *New York Times*, 12 Ekim 1996, A6. Halk radyosunda da burada yazarlara benzer görüşler ifade edilmişti.

Elizabeth Beaumont'a araştırmamdaki yardımından dolayı ve ilk taslaklarımdan birine yaptığı yorumlardan dolayı teşekkür ederim.